

ΣΚΕΨΕΙΣ για την

3^η Ελληνο-ιταλική Συνάντηση

ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ ΤΗΣ ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗΣ: Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ

Ύβρις, αιδώς και ενοχή από τα

Ομηρικά Έπη και την Αρχαία Ελληνική Τραγωδία στην Ψυχανάλυση.

Έπος (έπω=λέγω) σημαίνει λόγος, διήγηση και ειδικότερα αφηγηματικό ποίημα με περιεχόμενο μυθολογικό, διδακτικό, ηρωικό. Το ηρωικό έπος, στο οποίο ανήκουν η Ιλιάδα και η Οδύσσεια, αφηγείται κατορθώματα ηρώων αλλά και θεών, που συχνά συνυπάρχουν με τους ανθρώπους και κατευθύνουν τη δράση τους (Ομηρικά Έπη, Α' Γυμνασίου).

Συστατικό στοιχείο των Ομηρικών επών είναι ο μύθος. Ο μύθος συστήνει τη βασική τους υπόθεση, η οποία δεν επινοήθηκε από τον ποιητή αλλά ήταν δεδομένη και σε ένα βαθμό υποχρεωτική. Οπότε το ενδιαφέρον τόσο του ποιητή όσο και του αναγνώστη μεταφέρεται στον χειρισμό αυτού του μύθου, δηλαδή στην πλοκή.

Ο μύθος, ο οποίος ήταν μια «ιερή ιστορία» (Eliade: «πρόκειται για την αφήγηση μιας δημιουργίας», Kerényi: «η μυθολογία θεμελιώνει») στον Όμηρο ανάγεται σε ιδεώδες παράδειγμα. Η ανθρώπινη μορφή είναι κεντρικής σημασίας και αυτό έχει ως αποτέλεσμα ο μύθος να διαχωρίζεται από το θρησκευτικό του πλαίσιο. Έτσι προκύπτουν ζητήματα που αφορούν την αμοιβαία σχέση ανάμεσα στην ανθρώπινη υπόσταση και τη θεϊκή. Επιπλέον τίθεται υπό διερεύνηση το πρόβλημα της προσωπικής αυτονομίας του ατόμου.

Η ιδέα του ήρωα τοποθετεί το άτομο απέναντι στην ηθική τάξη των πραγμάτων και τη δικαιοσύνη. Στην αφήγηση του ποιητή, ο μύθος του ήρωα, δηλαδή το υποκείμενο, η ζωή και τα πάθη του αρχίζουν να βρίσκονται στο κέντρο του ενδιαφέροντος. Με αυτόν τον τρόπο πραγματοποιείται μια μετατόπιση της σκέψης προς την εσωτερικότητα.

Στην τραγωδία, ο μύθος υλοποιείται και γίνεται θέαμα. Έτσι εκφράζεται και ερμηνεύεται οτιδήποτε συμβαίνει στο εσωτερικό του ατόμου. Φαινόμενα που υπερέβαιναν τη συνείδηση και στη μυθική σκέψη παρουσιάζονταν με τη μορφή θεϊκών δυνάμεων, αρχίζουν να αποκτούν ψυχική υπόσταση. Παραδείγματα αυτών είναι η Ύβρις (η προσωποποίηση της αλαζονείας), η Άτη (η προσωποποίηση της ψυχικής παρεκτροπής), η Νέμεσις (η δίκαια αγανάκτηση), η Τίσις (η θεία τιμωρία) και η Αιδώς.

Αυτό το «ηθικό σχήμα» παρατηρείται έντονα στα Ομηρικά Έπη και κάθε μια από αυτές τις έννοιες αντιπροσωπεύει ένα διαφορετικό στάδιο της ασέβειας που διαπράττει ο θνητός ή ο ημίθεος. Στην Ιλιάδα η παρέμβαση των θεών στα δρώμενα των ανθρώπων είναι έντονη, στην Οδύσσεια αρχίζει να ελαχιστοποιείται ενώ στις τραγωδίες αρχίζει να αναδεικνύεται η ηθική αυτονομία κάθε πρωταγωνιστή καθώς οι θεοί αναλαμβάνουν δράση μόνο όταν διαπραχθεί ύβρις.

Ψυχαναλυτικά υποθέτουμε ότι ο μύθος, όπως και το όνειρο συμπυκνώνει ένα νόημα βαθύτερο από το προφανές. Κατ' αναλογία και οι τραγωδίες αναδεικνύουν βαθιές επιθυμίες, πάθη και συγκρούσεις που αν και απωθημένες, παραμένουν ενεργές μέσα μας και μας προτρέπουν να ταυτιστούμε με τους ήρωες τους, οι οποίοι μέσα από την τραγικότητα τους, ανακαλύπτουν τον αυθεντικό τους εαυτό.

Θα μπορούσε η «τραγική συνείδηση» (ή η συνειδητοποίηση του «τραγικού» της ανθρώπινης ύπαρξης) να σηματοδοτεί το πέρασμα από τον «πολιτισμό της ντροπής» στον «πολιτισμό της ενοχής» (Dodds);

Αθήνα 15/12/2024

Δ. Μαλιδέλης, Λ. Τελειώνη, Δ. Τσιογκρής

